

ΤΟΜΟΣ
19/2

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ
ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ
Επιστημονικό Περιοδικό
Τμήματος Θεατρικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ)

ΤΟΜΟΣ 19/2

VOLUME 19/2

PARABASIS
Journal of the
Department of Theatre Studies
University of Athens (NKUA)

ΑΘΗΝΑ
2023-2024

ΑΘΗΝΑ 2023-2024

ΠΑΡΑΒΑΣΙΣ

Επιστημονικό Περιοδικό
Τμήματος Θεατρικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αθηνών

Τόμος 19/2

Β. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ
Κ. ΔΙΑΚΟΥΜΟΠΟΥΛΟΥ
Κ. ΔΙΑΜΑΝΤΑΚΟΥ
Μ. ΚΟΝΟΜΗ
Γ. ΚΡΑΪΑΣ
Κ. ΛΟΥΤΣΙΑΝΙ
Ζ. ΝΙΚΗΤΑΣ
Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΥ
Χ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
Λ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
Κ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ
Β. ΠΟΥΧΝΕΡ
Μ. ΣΕΙΡΑΓΑΚΗΣ
Χ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ-
ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ
Μ. ΣΤΑΥΡΟΥ
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΕΡΓΑ
ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ
ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ
ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΘΗΝΑ 2023-2024

PARABASIS

Journal of the
Department of Theatre Studies
University of Athens

Volume 19/2

V. GEORGOPOULOU
K. DIAKOUMOPOULOU
K. DIAMANTAKOU
M. KONOMI
G. KRAIAS
C. LUCIANI
Z. NIKITAS
C. OIKONOMOPOULOU
C. PALAIOLOGOU
L. PAPADOPOULOS
K. PETRAKOU
W. PUCHNER
M. SEIRAGAKIS
C. STAMATOPOULOU-
VASILAKOU
M. STAVROU
UNPUBLISHED PLAYS
MISCELLANEA
BOOK REVIEWS
SUMMARIES
THE AUTHORS OF THE VOLUME
DISSERTATIONS
NATIONAL AND KAPODISTRIAN
UNIVERSITY OF ATHENS
DEPARTMENT OF THEATRE STUDIES

ATHENS 2023-2024

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Βάλτερ Πούχνερ Πρόλογος.....	13
ΑΦΙΕΡΩΜΑ: Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1821 ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ (ΔΡΑΜΑ ΚΑΙ ΣΚΗΝΗ)	
Ζαφείρης Νικήτας Όψεις πατριωτισμού του Μεσοπολέμου. Το 1821 στη δραματουργία του Βασίλη Ρώτα	15
Λεωνίδας Παπαδόπουλος Ανα-παραστάσεις της Ελληνικής Επανάστασης του 1821 στη θεατρική σκηνή του Κρατικού Θεάτρου Βορείου Ελλάδος	35
Κυριακή Πετράκου Θρυλικές και υποτιμημένες ηρωίδες της Ελληνικής Επανάστασης: Μπουμπουλίνα και Μαντώ	63
ΜΕΛΕΤΕΣ	
Γεώργιος Κράιας Από τη Μήδεια του Εϋριπίδη και του Σενέκα στη Λαΐδη Μακμπέθ του Σαίξπηρ	97
Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου Ελληνόγλωσσες θεατρικές εκδόσεις στην Οδησό τον 19ο αιώνα (και στις αρχές του 20ού): Μία άγνωστη πτυχή των πολιτιστικών σχέσεων Ελλάδας-Ρωσίας	113
Κατερίνα Διακουμοπούλου Ο ελληνιστής και διπλωμάτης James Irving Manatt: Η σχέση του με την Ελλάδα και η άγνωστη θεατρική του δράση	125

Christiano Luciani	
Η λειτουργία του προσώπου του Angelo Poliziano στο δράμα <i>Ιερό σφάγιο</i> (1952) του Παντελή Πρεβελάκη	139
Μαρία Κονομή	
Μετασχηματισμοί της σκηνογραφίας στο διευρυμένο πεδίο και στην τεχνολογική σκηνή: Αναζητώντας την Αντιγόνη με νέα ψηφιακά μέσα.	155
Χριστίνα Οικονομοπούλου	
Γαλλόφωνοι δραματουργοί του κόσμου, πανδημία και καραντίνα κατεπείγουσα δημιουργία, μαρτυρίες και Ανέκδοτα Θεατρικά Έργα. . .	183
ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΕΡΓΑ	
Βαρβάρα Γεωργοπούλου	
<i>Το αίμα</i> , ένα αγροτικό μονόπρακτο του Πέτρου Χάρη	223
Κυριακή Πετράκου	
Ένας ακόμα συγγραφέας και ένα έργο του που δεν θα πρέπει να λησμονηθούν: Η <i>Θεοδόρα</i> του Δημήτρη Φωτιάδη	247
ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ	
Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου	
Γνωστά και άγνωστα θεατρικά έργα για την Ελληνική Επανάσταση. Συμβολή στην ελληνική δραματουργία του πρώτου μισού του 20ού αιώνα (1900-1940)	321
Μαρίνα Σταύρου	
Δημήτρης Παπαϊωάννου: Ένα πλούσιο τριήμερο συνέδριο αφιερωμένο στο έργο του	361
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ	
Βάλτερ Πούχγερ	371

- ◆ Στέφανος Κακλαμάνης, *Η Κρητική Ποίηση στα χρόνια της Αναγέννησης (14ος -17ος αι.)*, τόμ. Α΄: *Εισαγωγή*, Αθήνα ΜΙΕΤ 2019, τόμ. Β΄: *Ανθολογία (14ος αι. – περ. 1580)*, Αθήνα ΜΙΕΤ 2020 και τόμ. Γ΄: *Ανθολογία (περ. 1580-17ος αι.)*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2020 371
- ◆ Άντρη Χ. Κωνσταντίνου – Καίτη Διαμαντάκου – Λεωνίδα Γαλάζης (επιμ.), *Το θέατρο στη νεότερη και στη σύγχρονη Κύπρο. Πρακτικά Συνεδρίου. Στη μνήμη του Γιάννη Κατσούρη, Λεμεσός, 30 Οκτωβρίου – 1 Νοεμβρίου 2015*, Ηρόδοτος / Θεατρικό Μουσείο Κύπρου, Αθήνα 2020 374
- ◆ Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Ελληνική Βιβλιογραφία θεατρικών έργων, διαλόγων και μονολόγων 1900-1940*, 2 τόμ., Ίδρυμα Κώστα & Ελένη Ουράνη, Αθήνα 2020 378
- ◆ Θανάσης Ν. Καραγιάννης, *Σχολικό θέατρο & σκηνικές οδηγίες για σχολικές παραστάσεις (1923-1974). Πρόλογοι, θεωρητικά και πρακτικά ζητήματα*, Θεσσαλονίκη, εκδοτικός οίκος Κ. & Μ. Σταμούλη 2018 383
- ◆ Θανάσης Ν. Καραγιάννης, *Αιμίλιος Κομβόπουλος, Ρωμιός ερασιτέχνης ηθοποιός και σκηνοθέτης*, Αθήνα, Εκδόσεις Τσουκάτου 2019. 383
- ◆ Άννα Ταμπάκη / Αλεξία Αλτουβά (επιμ.), *Ο σκηνοθέτης, ο ηθοποιός Λευτέρης Βογιατζής. Μελέτες και μαρτυρίες για το έργο του*, Κάπα Εκδοτική, Αθήνα 2020 386
- ◆ Σάββας Πατσαλίδης, *Θέατρο και Θεωρία II. (Μετα)μοντέρνες διαδρομές σε τόπους, ουτοπίες και ετεροτοπίες*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2019 390
- ◆ Γιώργος Π. Πεφάνης (επιμ.), *Η Φιλοσοφία επί Σκηνής. Θεατροφιλοσοφικές εστιάσεις*, Παπαζήσης, Αθήνα 2019 398

- ♦ Βαρβάρα Γεωργοπούλου, *Η Ιστορία «ενός θρύλου»: Η Ελένη Ουράνη και η θεατρική κριτική (1915-1971)*. Δεύτερη εμπλουτισμένη έκδοση, Εκδόσεις Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2021 412
- ♦ Κυριακή Πετράκου, *Η εικόνα της γυναίκας στο νεοελληνικό θέατρο. Από το Κρητικό Θέατρο έως σήμερα*, Αιγόκερως, Αθήνα 2021 414
- ♦ Καίτη Διαμαντάκου, *Θεατρικές ιστορίες του παππού Αριστοφάνη. Σκηνές πρόσληψης*, Gutenberg, Αθήνα 2021 421
- Μανώλης Σειραγάκης
- ♦ Βάνια Παπανικολάου, «*Προτιμώτερον το όνειρον από το μη-δέν...*». *Η συμβολή της Νέας Σκηνής στην εξέλιξη του νεοελληνικού θεάτρου*, Αμολγός, Αθήνα 2020 425
- Γεώργιος Κράϊας
- ♦ Δημήτριος Μαντζίλας, Λεύκιος Άνναϊος Σενέκας: (*Medea*) *Μήδεια*. Εισαγωγή - Κείμενο – Μετάφραση - Γενικά Σχόλια: Δημήτριος Μαντζίλας, Εκδόσεις Γρηγόρη, Αθήνα 2019 435
- Χριστίνα Παλαιολόγου
- ♦ Χρυσόθεμις Σταματοπούλου-Βασιλάκου, *Ελληνική Βιβλιογραφία θεατρικών έργων, διαλόγων και μονολόγων 1900-1940*, 2 τόμ. Επιμέλεια: Πέτρος Βραχιώτης. Πρόλογος: Βάλτερ Πούχγερ. Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένη Ουράνη, 2020 440
- Μαρία Κονομή
- ♦ Sofia Pantouvaki – Peter McNeil (eds.), *Performance Costume: New Perspectives and Methods*, Bloomsbury Publishing, 2021 445
- Καίτη Διαμαντάκου
- ♦ Κατερίνα Αρβανίτη, *Η αρχαία ελληνική τραγωδία στο Εθνικό Θέατρο I: Θωμάς Οικονόμου, Φώτος Πολίτης, Δημήτρης Ροντήρης, Παπαζήσης*, Αθήνα 2020 και *Η αρχαία ελληνική τραγωδία στο Εθνικό Θέατρο II: Τάκης Μουζενίδης, Αλέξης Μινωτής, Αλέξης Σολομός, Παπαζήσης*, Αθήνα 2020 450

◆ Ελένη Γκαστή, <i>Αισχύλου Χοηφόροι: Πρόταση ανάγνωσης</i> , Ινστιτούτο του Βιβλίου – Καρδαμίτσα, Αθήνα 2021	459
◆ Ευφημία Καρακάντζα, <i>Ποιος είμαι; Ταυτότητα και πόλις στον Οιδίποδα Τύρανο. Μια νέα ερμηνεία της σοφόκλειας τραγωδίας</i> (μετ. Πελαγία Μαρκέτου), Εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 2022	463
◆ Ζαχαρίου Καραντινού εξ Αιτωλίας, <i>Αρχαιοελληνικές τραγωδίες. Δόμνα – Άβελ. Κριτική έκδοση με εισαγωγή, σημειώσεις και νεοελληνική μετάφραση: Μανόλης Παπαθωμόπουλος [†], Βάλτερ Πούχγερ, Ιωάννης Πολέμης, Δημήτριος Σταμάτης, Αρμός, Αθήνα 2022</i>	470
ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ / SUMMARIES	475
ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ	485
ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΕΣ ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ	495

ΜΑΡΙΝΑ ΣΤΑΥΡΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ:
ΕΝΑ ΠΛΟΥΣΙΟ ΤΡΙΗΜΕΡΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΑΦΙΕΡΩΜΕΝΟ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Προς μεγάλη έκπληξη και χαρά του ελληνικού κοινού τον Ιανουάριο του 2023 πραγματοποιήθηκε στο Μέγαρο Μουσικής Αθηνών το τριήμερο επιστημονικό Συνέδριο «Προσεγγίζοντας το έργο του Δημήτρη Παπαϊωάννου: Από το οικείο στο οικουμενικό», παράλληλα με τις εξαιρετικά δημοφιλείς παραστάσεις του *INK*. Στο συνέδριο συμμετείχε μία πλειάδα ακαδημαϊκών, ερευνητών, καλλιτεχνών και ανθρώπων των γραμμάτων, οι οποίοι προσπάθησαν να προσεγγίσουν πολύπλευρα και να αναδείξουν το έργο και την προσωπικότητα του πολυσχιδούς και διεθνώς αναγνωρισμένου Έλληνα καλλιτέχνη. Πρόκειται για έναν δημιουργό που κινήθηκε από τους underground χώρους στις μεγάλες σκηνές, τα τεράστιας κλίμακας θεάματα και τους διεθνείς τηλεοπτικούς δέκτες. Ο Δημήτρης Παπαϊωάννου απευθύνθηκε στο ειδικό, αλλά και στο ευρύ κοινό, εντάσσοντας στο έργο του στοιχεία από το pop και το λαϊκό έως το λόγιο και το υψηλό και καθιστώντας το προσωπικό και ενδόμυχο, οικουμενικό και παγκόσμιο. Δοκιμάστηκε σε ένα πλατύ αισθητικό φάσμα μέσα από το οποίο αναδείχθηκε, προκάλεσε, πειραματίστηκε και επαναπροσδιορίστηκε για να αποκρυσταλλώσει την τελευταία δεκαετία μία διακριτή, διεθνώς αναγνωρίσιμη ταυτότητα.

Το Συνέδριο διοργανώθηκε από το ερευνητικό έργο *Γένεσις: Γενετική Έρευνα και Ψηφιακή Οπτικοποίηση στις Παραστατικές Τέχνες* (Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας - ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ. / Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου), το οποίο αποσκοπεί στη μελέτη και ανάλυση της δημιουργικής διαδικασίας που προηγείται της παράστασης και στην ψηφιακή απεικόνιση των σταδίων της, με περιπτώσεις μελέτης τα έργα των διεθνούς απήχησης καλλιτεχνών, Romeo Castellucci και Δημήτρη Παπαϊωάννου. Στη διοργάνωση συνέπραξαν ο Σύλλογος Οι Φίλοι της Μουσικής και το Μέγαρο Μουσικής Αθηνών. Έχοντας παρακολουθήσει τις εργασίες του Συνεδρίου, επιχειρώ εδώ μία ανασκόπηση του γόνιμου διαλόγου που αναπτύχθηκε κατά τη διάρκεια τριών ημερών μεστών σε ερμηνείες, αναλύσεις, αφηγήσεις, σκέψεις και εικόνες.

Το Συνέδριο εκκίνησε με την εναρκτήρια ομιλία της Έλενας Παπαλεξίου, επιστημονικής υπεύθυνης του έργου *Γένεσις*, η οποία έθεσε εξ αρχής ένα κεντρικό

ερώτημα: «γιατί τώρα, γιατί σήμερα ένα συνέδριο για τον Δημήτρη Παπαϊωάννου;», για να απαντήσει: «γιατί τώρα είναι η κατάλληλη στιγμή» και να εξηγήσει ότι τώρα ο Παπαϊωάννου, έχοντας ήδη στο ενεργητικό του μία πλούσια και πολύτιμη δημιουργική παρακαταθήκη, είναι ακόμη νέος, βρίσκεται στην ακμή του, είναι δημιουργικός, παραγωγικός και απολαμβάνει μεγάλη δημοφιλία και διεθνή αναγνώριση. Τώρα καλείται η ακαδημαϊκή κοινότητα να προσεγγίσει το έργο του πολύπλευρα και να εγκύψει σε αυτό κριτικά. Όπως τόνισε, οφείλουμε στον Δημήτρη Παπαϊωάννου μία εξέχουσα θέση στην ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία, καθώς το έργο του αποτελεί ανεκτίμητο μέρος της ελληνικής πολιτιστικής κληρονομιάς με έντονη και εκτενή ακτινοβολία στο εξωτερικό. Στη συνέχεια, στο πλαίσιο των χαιρετισμών, τον λόγο έλαβε η διευθύντρια του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας Κατερίνα Κουραβέλου, η οποία αναφέρθηκε με ιδιαίτερη έμφαση στη σημασία της έρευνας και της καινοτομίας, που αποτελεί αποστολή του ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ., και στην αξία του έργου «Γένεσις», το οποίο μελετά τη δημιουργική διαδικασία δύο κορυφαίων καλλιτεχνών (Romeo Castellucci και Δημήτρη Παπαϊωάννου). Τον λόγο έλαβε έπειτα ο αντιπεριφερειάρχης πολιτισμού Χάρης Ρώμας, ο οποίος εξιστόρησε με παραστατικό τρόπο ένα συγκινητικό επεισόδιο από το θεατρικό παρελθόν, μέσα από το οποίο εξήρε την υψηλή τέχνη του Δημήτρη Παπαϊωάννου. Συνέχισαν ο καλλιτεχνικός διευθυντής του Μεγάρου Μουσικής Γιάννης Βακαρέλης, ο καλλιτεχνικός διευθυντής του Δημοτικού Θεάτρου «Ολύμπια-Μαρία Κάλλας» Olivier Descotes, ο διευθυντής του Συλλόγου «Οι Φίλοι της Μουσικής» Αλέξανδρος Χαρκιολάκης και η διευθύντρια του «Ιδρύματος Μιχελή» Μαρίνα Τσούλου, εκπροσωπώντας φορείς που υποστήριξαν τη διοργάνωση, οι οποίοι χαιρέτισαν την πρωτοβουλία και τις εργασίες του συνεδρίου.

Η πρώτη συνεδρία «Σκηνικές Προσεγγίσεις», με πρόεδρο τον καθηγητή κλασικής φιλολογίας Ανδρέα Μαρκαντωνάτο (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) άρχισε με μια αναδρομή στις πρώτες δημιουργίες του Δημήτρη Παπαϊωάννου (1997-2002) και αναφορά στο εικαστικό ιδίωμα που τις χαρακτήριζε, από τη Ματίνα Καλτάκη, θεατρολόγο και κριτικό θεάτρου. Η Κατερίνα Αρβανίτη από το Τμήμα Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πατρών άγγιξε τις πλαστικές διαφοροποιήσεις και αποδόσεις της αρχετυπικής μορφής της Μήδειας στις παραστάσεις του Παπαϊωάννου το 1993 και το 2008 και η Εύη Προύσαλη (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο) ανέπτυξε μια διακειμενική προσέγγιση με αντικείμενο το έργο του Παπαϊωάννου *Still Life*, εστιάζοντας στην αυτοαναφορικότητα, με τον ίδιο τον καλλιτέχνη να δρα σε παρόντα χρόνο και να “συμπεριλαμβάνεται” στο έργο του. Ο καθηγητής και σκηνοθέτης Γι-

ώργος Ροδοσθένους (Πανεπιστήμιο του Leeds) πρότεινε μία πρωτότυπη ανάγνωση του *Μέσα* του Παπαϊωάννου, ενός έργου που κινήθηκε μεταξύ εξάωρης παράστασης και ζωντανής εικαστικής εγκατάστασης, υπό το πρίσμα ενός μουσικοποιημένου “ηδονοβλεπτικού θεάτρου”.

Η δεύτερη συνεδρία «Σκηνικές προσεγγίσεις II», υπό τη διεύθυνση της καθηγήτριας χορολογίας Κάτιας Σαβράμη (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών) εστίασε στον χορό. Η Στεριανή Τσιντζιλώνη (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο) παρατήρησε πώς τα υλικά διαπλέκονται με την κίνηση στο έργο του Παπαϊωάννου, προωθώντας τη δραματουργία. Η Ιωάννα Τζαρτζάνη (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) έθεσε το μοτίβο του έρωτα στη θεματολογία του Παπαϊωάννου ως κεντρικό συστατικό της καλλιτεχνικής του ταυτότητας. Τη σκυτάλη πήραν με μία κοινή ανακοίνωση η καθηγήτρια Καίτη Διαμαντάκου (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Ε.Κ.Π.Α) & η Μάρω Σταυρινού (καθηγήτρια χορού και θεατρολόγος), οι οποίες αντιπαρέβαλαν –με άξονα μια ανεπίγνωστη κοινή «γενολογική μνήμη»– τη *Μήδεια* της Martha Graham (1947) με τις ομότιτλες εκδοχές του Δημήτρη Παπαϊωάννου (1993 και 2008) αναδεικνύοντας τη διαλεκτική σχέση και συγγένεια μεταξύ των δύο δημιουργών. Τέλος, η Χαριτίνη Τσικούρα (Πανεπιστήμιο Paris Nanterre) αναφέρθηκε στη μεταγραφή της αρχετυπικής μορφής της *Μήδειας* σε σύγχρονη γυναικεία ταυτότητα και χορευτική παρτιτούρα, μέσω της ομότιτλης σκηνικής δημιουργίας του Δημήτρη Παπαϊωάννου.

Ακολούθησε η παρέμβαση της ηθοποιού Αμαλίας Μουτούση, μέσα από την αφήγηση και την παραστατικότητα της οποίας βιώσαμε μία σειρά «ανομολόγητων συγγενειών» της ηθοποιού με τον Δημήτρη Παπαϊωάννου, ανακαλώντας καθοριστικές συναντήσεις σε αξιομνημόνευτες παραστάσεις, όπως το *Με δύναμη από την Κηφισιά* και το *Καθαροί πια* (σε σκηνοθεσία Λευτέρη Βογιατζή).

Η τρίτη συνεδρία ήταν αφιερωμένη στη δημιουργική διαδικασία του Δημήτρη Παπαϊωάννου και είχε ως συντονίστρια την Αύρα Ξεπαπαδάκου (Πανεπιστήμιο Λευκωσίας). Αρχικά, η Λελλέ Δεμερτζή (The Alan Turing Institute) αναφέρθηκε στην εμπειρία της ως βοηθού σκηνογράφου της παράστασης *Still Life*, μέσω της οποίας μας έφερε σε επαφή με τις υλικές μεταμορφώσεις του σκηνικού, που συντελέστηκαν από τη σύλληψη έως την παράσταση. Η Έλενα Παπαλεξίου (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) πήρε τη σκυτάλη για να εμβαθύνει στις θεωρητικές διαστάσεις και την επιστημονική μεθοδολογία καταγραφής και ερμηνείας της δημιουργικής διαδικασίας. Επίσης ανέδειξε τα πρώτα αποτελέσματα του ερευνητικού έργου *Γένεσις: Γενετική έρευνα και ψηφιακή οπτικοποίηση στις Παραστατι-*

κές τέχνες, στο πλαίσιο του οποίου κατέγραψε συστηματικά τη μακροχρόνια και επίπονη προετοιμασία του *Εγκάρσιου Προσανατολισμού*. Τέλος η σκηνοθέτιδα και καθηγήτρια Εύα Στεφανή (Τμήμα Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Ε.Κ.Π.Α.) παρουσίασε μοναδικά αποσπάσματα του ντοκιμαντέρ που επιμελείται αυτό το διάστημα με τίτλο *Εγκάρσιος Προσανατολισμός: Κινηματογραφώντας τον Δημήτρη Παπαϊωάννου* και συζήτησε με το κοινό σχετικά με τις δυσκολίες και τη συνθετότητα κατά τη διαδικασία σκιαγράφησης του πορτρέτου του δημιουργού.

Τη δεύτερη ημέρα του Συνεδρίου παρακολοθηθήσαμε τρεις πολύ ενδιαφέρουσες συνεδρίες. Αρχικά ο αναπληρωτής καθηγητής της Ανώτατης Σχολής Καλών Τεχνών Κώστας Ιωαννίδης συντόνισε τη συνεδρία «Χώρος, εικόνα και επιτέλεση» με επίκεντρο την εικαστική και επιτελεστική διάσταση του έργου του Δημήτρη Παπαϊωάννου. Στη συνεδρία (την τέταρτη κατά σειρά) η Νίνα Παππά (Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο) αναφέρθηκε στον όρο της «διαλογιστικής επανάληψης» στο εξάωρο έργο του Δημήτρη Παπαϊωάννου *Μέσα*, μιας συνθήκης που επεκτείνεται από τον χώρο της σκηνής στον χώρο των θεατών. Η καθηγήτρια και σκηνογράφος Λίλη Πεζανού (Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών), προβάλλοντας σπάνιες φωτογραφίες και σχέδια από την πολύχρονη συνεργασία της με τον Δημήτρη Παπαϊωάννου, ανέδειξε τα μέσα που αξιοποιεί ο σκηνοθέτης για την παραγωγή των σκηνικών εικόνων. Η Παρασκευή Τεκτονίδου (Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών) προσέγγισε το έργο του Δημήτρη Παπαϊωάννου *Ο Μεγάλος Δαμαστής* αξιοποιώντας τη βασική έννοια του «επιτελεστικού», που εισήγαγε στη μελέτη της γλώσσας ο Βρετανός φιλόσοφος J. L. Austin. Η συνεδρία έκλεισε με την performer και θεατρολόγο Καλλιόπη Σίμου, η οποία εστίασε στην προσήλωση του Παπαϊωάννου στον μορφολογικό και ρυθμικό σχεδιασμό της σκηνικής δράσης, όπως προσλαμβάνεται μέσα από τα έργα *Πουθενά* και *Μέσα*.

Στην επόμενη συνεδρία «Ιστορία, Ωσμώσεις, Διατομές», της οποίας προήδρευσε ο Γιώργος Σαμπατακάκης (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών) είχαμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε δύο διαφορετικές αναγνώσεις των τελετών έναρξης και λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, που επιμελήθηκε το 2004 ο Δημήτρης Παπαϊωάννου με επίκεντρο το στοιχείο της ελληνικότητας. Πρώτα ο καθηγητής Δημήτρης Πλάντζος (Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών) στην ανακοίνωσή του «Αναπλάθοντας την ελληνικότητα» επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στον τρόπο με τον οποίον ο δημιουργός ενσωμάτωσε στοιχεία ελληνικότητας από τη μυθική εξιστόρηση και το λαϊκό πανηγύρι στις τελετές, ενώ ο δραματουργός Μάνος Λαμπράκης, με τη συμβολή της

Φίλιας Δενδρινού, η οποία ανέγνωσε την ανακοίνωσή του, αντέταξε μία εναλλακτική θεώρηση με πυρήνα την πολιτισμική και υλική κουλτούρα του ελληνικού σώματος. Το ζήτημα της δημιουργικής συνεργασίας του Δημήτρη Παπαϊωάννου με τον συνθέτη Γιώργο Κουμεντάκη απασχόλησε τη μουσικολόγο Αγγελική Κορδέλλου (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών), η οποία ανακάλεσε στη μνήμη μας κάποιες από τις ωραιότερες δημιουργίες τους. Η ανακοίνωση της Δ. Καγγελάρη μεταφέρθηκε την τρίτη μέρα.

Η επόμενη, πλούσια σε ομιλίες συνεδρία «(Ξανα)κάνοντας κουήρ το έργο του Δημήτρη Παπαϊωάννου», σε επιμέλεια του Γιώργου Σαμπατακάκη (Πανεπιστήμιο Πατρών), πραγματευόταν την κουήρ διάσταση στο έργο του Παπαϊωάννου. Την προεδρία της συνεδρίας επωμίστηκε ο Γιώργος Ροδοσθένους, λόγω της απουσίας της Δηώς Καγγελάρη. Στην πρώτη, ιδιαίτερα εμπεριστατωμένη και περιεκτική ανακοίνωση, ο Γιώργος Σαμπατακάκης ανέπτυξε μία κουήρ γενεαλογία ελληνικών μύθων, Τσαρουχικών μορφών και ντραγκ υβριδίων στο έργο του Παπαϊωάννου. Ο Δημήτρης Παπανικολάου (Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης) επιχείρησε, σε μία αντίστροφη χρονολογική πορεία, να αναδείξει συσχετισμούς μεταξύ των *Σκίτσων από την Ανάφη* (δημοσιευμένα διαδικτυακά και έπειτα στο περιοδικό *Nomas*, 2021) και των σωμάτων σε πτώση του πολιτικού *Ρέκβιεμ για το τέλος του Έρωτα* (Ομάδα Εδάφους, 1995). Ο Κωνσταντίνος Κυριακός (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πατρών) μίλησε για την queer ταυτότητα και αισθητική στο έργο του Παπαϊωάννου και στον καλλιτεχνικό του διάλογο, μεταξύ άλλων, με τον Γιάννη Τσαρούχη, τον Pier Paolo Pasolini και τον Derek Jarman. Η Ελένη Παπαργυρίου (Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο) επιχείρησε μια κουήρ γενεαλογική ανάγνωση της εικονοποιητικής και σκηνοθετικής ματιάς του Δημήτρη Παπαϊωάννου στην παράσταση *ΚΚ* (2010), βασισμένη στη μελοποίηση δεκατριών ποιημάτων του Κ. Π. Καβάφη από τη Λένα Πλάτωνος. Ο φωτογράφος, ψηφιακός καλλιτέχνης και συντάκτης πολιτιστικών θεμάτων Πάνος Μιχαήλ στην ομιλία του με τον κρυπτικό τίτλο «Δικό Σου Είναι Αυτό Που Αναζητώ*» αναφέρθηκε στην κουήρ σωματογραφία του Παπαϊωάννου και τον τρόπο με τον οποίον συνέξευξε και κατέγραψε με το έργο του πολιτισμικές και αισθητικές εμπειρίες. Η δεύτερη ημέρα έκλεισε με τη σκηνοθετίδα και κινηματογραφίστρια Νεφέλη Σαρρή, που παρουσίασε το ντοκιμαντέρ της *Πίσω από τον τοίχο*, βασισμένο σε υλικό από τον τρόπο εργασίας του Δημήτρη Παπαϊωάννου για την παράσταση *Still Life* και συζήτησε με το κοινό για τα στάδια της δημιουργίας της.

Οι συνεδρίες της τρίτης ημέρας ήταν αφιερωμένες στο αρχείο του Δημήτρη Παπαϊωάννου, τη συγκρότηση, την ψηφιοποίηση και την ανάδειξη του οποίου έχει

αναλάβει μία ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, υπό την Έλενα Παπαλεξίου. Αρχικά η Έλενα Παπαλεξίου παρουσίασε εν συντομία το έργο της ομάδας. Εν συνεχεία, η Αύρα Ξεπαπαδάκου (Πανεπιστήμιο Λευκωσίας) μάς μετέφερε στον μυστικό κόσμο των αρχείων και μίλησε για την πολλαπλασιαστική τους αξία και επίδραση, παρομοιάζοντας τα με ερμάρια θαυμαστών και αξιοπερίεργων αντικειμένων (cabinets de curiosités). Οι ερευνήτριες Ελπίδα Κομιανού, Ευαγγελία Χελιώτη και Παρασκευή Δαμάλα (Τμήμα Θεατρικών Σπουδών, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) μας αφηγήθηκαν άγνωστες ιστορίες από το αρχείο του Δημήτρη Παπαϊωάννου, αξιοποιώντας τεκμήρια από το 1986 έως το 1992.

Στην όγδοη και τελευταία συνεδρία η συζήτηση για το αρχείο Παπαϊωάννου συνεχίστηκε υπό τον συντονισμό της Στεφανίας Μεράκου, διευθύντριας της Μουσικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας «Λίλιαν Βουδούρη». Εν πρώτοις, η Βάλια Βράκα (Μουσική Βιβλιοθήκη, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) αναφέρθηκε στην εν εξελίξει εργασία στο αρχείο του Δημήτρη Παπαϊωάννου, στην επιστημονική μεθοδολογία, στο αρχειονομικό σύστημα που εφαρμόστηκε και στα πρώτα αποτελέσματα, ενώ η Παρασκευή Δαμάλα, η Γεωργία-Μαρία Παπαδάκη, και η Λουίζα Νικολάου (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) εξειδίκευσαν τη συζήτηση αναλύοντας συγκεκριμένες πτυχές των εργασιών τους. Ο Βασίλης Πουλόπουλος (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) πραγματεύθηκε το ζήτημα της ψηφιακής υποδομής του αρχείου και παρουσίασε εργαλεία οπτικοποίησης και συσχετισμού των δεδομένων και ο Κώστας Βασιλάκης (Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου) επεκτάθηκε στις νέες εξελίξεις και προοπτικές των πληροφοριακών αυτών ψηφιακών θησαυρών.

Ακολούθησε μία εξαιρετικά ενδιαφέρουσα στρογγυλή τράπεζα με τίτλο «Συνεργασίες και συνδημιουργίες Ι», στην οποία συμμετείχαν στενοί συνεργάτες του Δημήτρη Παπαϊωάννου, οι οποίοι έχουν συμβάλει καλλιτεχνικά στις παραστάσεις του. Η συζήτηση, με συντονίστρια την Έλενα Παπαλεξίου, αναπτύχθηκε μεταξύ του Στέφανου Δρουσιώτη, μουσικού και σχεδιαστή φωτισμών, της Παυλίνας Ανδριπούλου, ερμηνεύτριας και βοηθού σκηνοθέτη, του Λουκά Μπάκα, αρχιτέκτονα και σκηνογράφου, και του Δρόσου Σκώτη, ερμηνευτή και βοηθού σκηνοθέτη, οι οποίοι προσπάθησαν να αποκαλύψουν αθέατες πλευρές του τρόπου εργασίας, διδασκαλίας και δημιουργίας του Δημήτρη Παπαϊωάννου με επίκεντρο την πρόσφατη παράσταση *Εγκάρσιος Προσανατολισμός*.

Στη δεύτερη στρογγυλή τράπεζα «Συνεργασίες και συνδημιουργίες ΙΙ» φιλοξενήθηκαν διακεκριμένες προσωπικότητες του καλλιτεχνικού χώρου υπό τον συντονισμό της Βίκυς Μαραγκοπούλου, πρώην διευθύντριας του Διεθνούς Φεστιβάλ Χο-

ρού Καλαμάτας. Αρχικά ο Γιώργος Λούκος, πρώην Καλλιτεχνικός Διευθυντής του Φεστιβάλ Αθηνών, απήθυσε ένα θερμό μήνυμα, για να τον διαδεχθεί η ηθοποιός Όλια Λαζαρίδου, η οποία μοιράστηκε με αισθαντικότητα αναμνήσεις από τη συνεργασία της με τον Δημήτρη Παπαϊωάννου. Εν συνεχεία, η σκηνοθέτιδα και ηθοποιός Αντζελα Μπούσκου αναφέρθηκε στην εμπειρία της από τα πρώτα δημιουργικά χρόνια στην ομάδα «Ανάλια», για να πάρει τη σκυτάλη η εμβληματική ερμηνεύτρια της «Ομάδας Εδάφους» και χορογράφος Αγγελική Στελλάτου, η οποία ξαναζωντάνεψε, με πάθος και συγκίνηση, στιγμές και μνήμες από τα χρόνια της συμμετοχής της στην ομάδα. Η συζήτηση έκλεισε με τη διευθύντρια της Δραματικής Σχολής του Εθνικού Θεάτρου Δηώ Καγγελάρη (Α.Π.Θ.) που ανέδειξε στοιχεία της ποιητικής του δημιουργού από τα πρώιμα *Τραγούδια* έως τον πρόσφατο *Εγκάρσιο Προσανατολισμό*.

Μέσω βίντεο παρενέβη στο Συνέδριο η ηθοποιός και σκηνοθέτιδα Ρούλα Πατεράκη, η οποία, ορμώμενη από την εμπειρία της κατά την παρακολούθηση των δοκιμών της παράστασης *INK*, επιχείρησε να αποκωδικοποιήσει τους θεμέλιους λίθους του 'εργαστηρίου' που δημιούργησε ο Δημήτρης Παπαϊωάννου και μοιράστηκε τις εντυπώσεις της αναφορικά με την εσωτερική σύγκρουση του καλλιτέχνη που, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε, «προσπαθεί να παλέψει με το υλικό [της δραματουργίας] και να το υποτάξει, αλλά, ενώ επιθυμεί να ελέγξει το υλικό, την ίδια στιγμή [...] δέχεται να νικηθεί από αυτό». Ο περφόρμερ και σκηνοθέτης Ευριπίδης Λασκαρίδης μίλησε για τον ενθουσιασμό που βίωσε ως θεατής, όταν για πρώτη φορά παρακολούθησε τις σκηνικές δημιουργίες του Παπαϊωάννου. Επίσης αναφέρθηκε στη συνεργασία τους, καθώς και στον καλλιτεχνικό διάλογο που έχει καλλιεργηθεί μεταξύ τους. Ειδικότερα περιέγραψε πώς βίωσε ο ίδιος, ως ερμηνευτής, τη μέθοδο και τους ερευνητικούς πειραματισμούς του σκηνοθέτη με επίκεντρο την αναζήτηση μιας ποίησης που δεν εμπίπτει εύκολα σε κατηγορίες και είδη.

Στη συζήτηση που ακολούθησε ο ποιητής Νίκος Α. Παναγιωτόπουλος ανέγνωσε ένα δοξαστικό για το ανεξίτηλο «αποτύπωμα από μελάνι» που καταλείπουν οι δημιουργίες του Δημήτρη Παπαϊωάννου. Για τον ποιητή, μέσω μιας εντυπωτικής αισθητικής, το σώμα στις παραστάσεις του, σιωπηλό, με μια χορευτική ατραπό, διαπερνά τοίχους μεταξύ «ευφροσύνης και κάθαρσης», προσφέροντας «αποστάγματα γητέματος», μέσω ενός φιλοσοφικού λόγου που «αγγίζει τα ανέγγιχτα». Κοντά του η ηθοποιός Ρένη Πιττακή μετέφερε την αίσθηση, ή την ανεπαίσθητη δόνηση, όπως μας ανέφερε, από την επαφή της με το έργο του Δημήτρη Παπαϊωάννου, ως μια αρχαία μνήμη που ξανακτίζεται, με τη ζωγραφική του ματιά και το γυμνό σώμα να παραπέμπει σε αρχαίο άγαλμα που «αναπνέει και σφύζει από ζωή». Τα υλικά της

φύσης στις παραστάσεις του συντελούν σε μια χορευτική εκδοχή του έρωτα, σε μία «ανταρσία» όπου «μας καλεί να ονειρευτούμε το πάθος του» και, έστω και στιγμιαία, να αποδράσουμε στο όνειρο.

Το Συνέδριο ολοκληρώθηκε με μία διάλεξη του σκηνοθέτη και κινηματογραφιστή Νίκου Νικολόπουλου, συνοδευόμενη από την προβολή ιδιαίτερου εικαστικού κάλλους κινηματογραφικών αποσπασμάτων από την προετοιμασία των έργων *Πρώτη ύλη* (2012), *Ο μεγάλος δαμαστής* (2017) και *Since She* (2018). Στην παρουσίαση αυτή ο ομιλητής επιχείρησε να αποτυπώσει τη χορογραφική σύνθεση, το νοηματικό περιεχόμενο αλλά και τις εικαστικές και κινηματογραφικές παραμέτρους που ο Παπαϊωάννου έχει ενσωματώσει στα τρία έργα του, με ιδιαίτερη έμφαση στην εικονογραφία του γυμνού σώματος.

Παρακολουθώντας συστηματικά το συναρπαστικό σε επιστημονικό και καλλιτεχνικό περιεχόμενο αυτό Συνέδριο οφείλουμε να επαινέσουμε την επιστημονική επιτροπή και την οργανωτική ομάδα για την ποιότητα και την ποικιλία του προγράμματος, την αρτιότητα της διοργάνωσης, την εύρυθμη ροή, τα καλαίσθητα έντυπα και την ευγενική και γενναιόδωρη φιλοξενία των Συνέδρων, ομιλητών και ακροατών.

Μέσα από το Συνέδριο αναδείχθηκε και τεκμηριώθηκε ο άρρηκτος δεσμός του Δημήτρη Παπαϊωάννου με την εξέλιξη της σύγχρονης σκηνικής δημιουργίας όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και στο εξωτερικό. Με το εικαστικό και παραστατικό ιδίωμα που διακρίνει το έργο του από το 1987, όταν σκηνοθέτησε τις πρώτες του παραστάσεις, μέχρι σήμερα, έχει διαγράψει μία εξέχουσα δημιουργική πορεία κατά την οποία η επεξεργασία της μνήμης ενσωματώνεται μέσα σε έναν ιδιότυπο συγκερασμό αισθήσεων και χρονικοτήτων. Από τις πρώτες σκηνικές του δημιουργίες στο Κτήριο Καλλιτεχνών στην Αθήνα και περνώντας σταδιακά στην καθιέρωσή του στην Ελλάδα, μέχρι τις τελετές έναρξης και λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004 και τις θριαμβευτικές εμφανίσεις του σε φεστιβάλ και θέατρα ανά τον κόσμο, ο καλλιτέχνης έχει διαμορφώσει μία πολυσύνθετη ταυτότητα με ευρεία πλέον αναγνωρισιμότητα στον χώρο του χοροθεάτρου.

Με το Συνέδριο «Προσεγγίζοντας το έργο του Δημήτρη Παπαϊωάννου: από το οικείο στο οικουμενικό» μάς ανοίχτηκαν όχι ένα, αλλά πολλά παράθυρα ερμηνείας και ανάλυσης του έργου του επιφανούς δημιουργού. Πέρα από τη συνεισφορά τους στην επιστημονική κοινότητα στο πεδίο των παραστατικών τεχνών, τα ευρήματα του Συνεδρίου είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν και ως πολύτιμα εκπαιδευτικά εργαλεία, απευθυνόμενα όχι μόνο στην ακαδημαϊκή και την καλλιτεχνική κοινότητα, αλλά και στους νέους δημιουργούς που διερευνούν την εκφραστική τους ελευθερία, καθώς

και σε κάθε μέλος του ευρύτερου κοινού που αποζητά να καλλιεργήσει την κριτική αντίληψη και σκέψη του για την τέχνη. Πρωτοβουλίες όπως το Συνέδριο αυτό, απευθύνονται, επιπρόσθετα, σε ένα μέρος της επιστημονικής και της καλλιτεχνικής κοινότητας που αναζητά να ανανεώσει τον τρόπο που αντιλαμβάνεται τα καλλιτεχνικά ιδιώματα. Με έργα, όπως αυτά του Δημήτρη Παπαϊωάννου, στα οποία η εικαστική διάσταση συνομιλεί με την επιτελεστικότητα του θεάτρου και του χορού, βιώνουμε τη σύνδεση κόσμων και πεδίων πολυσύνθετων, σε μια ενιαία αισθητική εμπειρία. Τα υλικά και στιγμιότυπα της εικαστικής ματιάς συναντούν τη ροή των σωμάτων επί σκηνής και συνεισφέρουν στη δημιουργία μιας παραστατικής γραφής που υπόσχεται ένα ζωντανό πεδίο νεωτερισμού και έκφρασης. Ο απολογισμός τέτοιων έργων που δύνανται να συμβάλουν στην εξέλιξη της καλλιτεχνικής έκφρασης και παράδοσης φαντάζει σημαντικός, καθώς δίνει το έναυσμα σε μελλοντικούς πειραματισμούς και νεωτερικές συμβολές της αισθητικής πράξης καθ' εαυτή, αλλά και στον τρόπο που αυτή επιδρά και αγγίζει το κοινό.

Αναμένοντας την έκδοση των Πρακτικών, οφείλουμε ένα μεγάλο ευχαριστώ στους ανθρώπους που ανέλαβαν την πρωτοβουλία να διοργανώσουν το Συνέδριο αυτό και ιδιαίτερα στο ερευνητικό έργο *Γένεσις: Γενετική έρευνα και ψηφιακή οπτικοποίηση στις παραστατικές τέχνες*, καθώς και στο Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας που υποστηρίζει τόσο αξιόλογες ερευνητικές δράσεις αιχμής στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών και τεχνών. Η δυναμική αυτή συνεργασία μάς έφερε ένα βήμα ακόμη πιο κοντά σε μοναδικές αναλύσεις στους τομείς της τεκμηρίωσης, της φιλοσοφίας της αισθητικής και των παραστατικών τεχνών.